
ЄМЯШЕВА М.Ю.,
викладач, Сумський державний
педагогічний університет
імені А. С. Макаренка,
м. Суми

ПСИХОЛОГІЧНИЙ ПІДХІД ДО ВИВЧЕННЯ КОМУНІКАТИВНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ

У статті проаналізовано різні підходи до визначення понять «компетентність» та «комунікативна компетентність» особистості, як категорій сучасної психологічної науки. З'ясовано, що комунікація виступає в якості невід'ємної складової частини професійної діяльності логопеда. Висвітлено структуру компетентності як інтегративного явища. Розглянуто особливості комунікативної компетентності.

Ключові слова: комунікація, компетенція, компетентність, спілкування, комунікативна компетентність.

В статье проанализированы различные подходы к определению понятий «компетентность» и «коммуникативная компетентность» личности, как категорий современной психологической науки. Выявлено, что коммуникация выступает в качестве неотъемлемой составляющей профессиональной деятельности логопеда. Описана структура компетентности как интегративного явления. Рассмотрены особенности коммуникативной компетентности.

Ключевые слова: коммуникация, компетенция, компетентность, общение, коммуникативная компетентность.

The article states that there are several definitions of communicative competence. Various scientific views on terms "competence" and "communicative competence of a personality" are analysed. It was found out that communication is a component of professional activity of logopedist, and communicative competence is one of the main indicators of professional readiness. The structure of competence as an integrative phenomenon is revealed. Theoretical and practical approaches to the research of communicative competence are analysed. The features and peculiarities of communicative competence are viewed. On the

basis of the data obtained communicative competence is understood as a personality quality which includes developed communicative skills, readiness to communication, verbal and non-verbal means of communication, skills of social perception and personal interaction, following the rules of communicative behavior.

Key words: *communicative behavior, competency, competence, competence, communicative competence.*

Постановка проблеми дослідження. Протягом останніх десятиліть підвищився інтерес до вивчення проблеми комунікації загалом, і до професійного спілкування зокрема. На сьогодні головною складовою високого професійного рівня у сфері спілкування виступає комунікативна компетентність. Для професії логопеда комунікативна компетентність є професійно значущим аспектом його діяльності, від якої залежить успіх у професійній діяльності, конкурентоспроможність і особиста задоволеність. Після закінчення Вузу випускник повинен володіти не тільки знаннями про різні сторони і аспекти спілкування, а й способами використання набутих знань в реальних ситуаціях, втілюючи їх у конкретні вміння і дії з метою досягнення взаєморозуміння і високих результатів у професійній діяльності.

Комунікація виступає в якості невід'ємної складової частини особистісної, соціальної, загальнопрофесійної та спеціальної компетентності особистості, оскільки комунікативний супровід – основа діяльності логопеда. У процесі комунікації між двома або кількома індивідами, які вступили в контакт один із одним відбувається обмін повідомленнями та їх інтерпретація, що призводить до взаєморозуміння. На нашу думку, комунікативна компетентність це основа професіоналізму логопеда. Високий рівень розвитку

комунікативної компетентності сприяє саморозвитку, взаємодії людей в спілкуванні, розвитку комунікативних здібностей, вмінь та навичок особистості, вирішенню внутрішньоособистісних проблем і конфліктів [3].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У наукових дослідженнях вивчення проблеми спілкування, комунікативної компетентності, її формування та розвиток знайшло достатньо широке відображення у роботах вітчизняних і зарубіжних психологів (І. Бевзюк, О. Головка, Л. Долинська, Ю. Жуков, І. Зимня, Є. Зеєр, Ю. Ємельянов, О. Касаткіна, В. Кан-Калік, О. Кочерга, А. Маркова, Л. Мітіна, А. Панфілова, Л. Петровська, Дж. Равен, В. Сластьонін, О. Соловйова, Л. Цветкова, В. Черевко, М. Argyle, R. Harre, D. MacClelland та ін.). Значна кількість науковців розглядають комунікативну компетентність у контексті міжособистісної взаємодії людей, як якість особистості і прояв поведінки під час спілкування, як навички ефективного спілкування у відповідній діяльності, а також як результат професійної підготовки фахівця.

Формулювання цілей статті – теоретично дослідити існуючі психологічні підходи до вивчення проблеми комунікативної компетентності та конкретизувати зміст понять «компетентність» та «комунікативна компетентність».

Виклад основного матеріалу дослідження. У психологічних дослід-

дженнях розрізняють механістичний і діяльнісний підходи до визначення поняття «комунікація». Комунікація – у механістичному підході трактується як односторонній процес кодування й передачі інформації від джерела до одержувача повідомлення. Комунікація – у діяльнісному підході – спільна діяльність учасників комунікації, в ході якої вони набувають спільних (до певної межі) поглядів на речі і дії з ними.

У словнику термін «комунікація» трактується як «повідомлення, спілкування» [9, с. 247]. Комунікація в широкому сенсі розуміється як обмін інформацією між індивідами, опосередкований загальною системою символів. Комунікація може здійснюватися вербальними і невербальними засобами.

У мовленнєвій діяльності виділяють мовну, мовленнєву і комунікативну компетенцію. Уперше у 60-х роках ХХ ст. американський вчений Н. Хомський (Noam Chomsky) визначив «мовну компетенцію» як певну здатність, необхідну для виконання мовленнєвої діяльності рідною мовою.

Мовна компетенція включає низку соціальних здібностей, знань, умінь, навичок, стратегій і тактик мовної поведінки, установок задля успішного здійснення діяльності в конкретних умовах спілкування. Під мовленнєвою компетенцією розуміють вміння влучно і правильно використовувати мову в різних ситуаціях (висловлювати свої думки, бажання і наміри тощо), використовувати для цього вербальні, невербальні та інтонаційні засоби виразності мовлення. Комунікативну компетенцію розглядають як обізнаність людини та певну систему знань, практичних мовленнєвих умінь і навичок, мовленнєвих здібностей людини [2, с. 6].

У психологічній літературі часто

вживається слово компетентність як похідне від слова компетенція, а поняття «компетентність» іноді використовується, як синонім таких понять як майстерність, готовність до діяльності. Компетентність часто ототожнюється із професіоналізмом, а компетенція іноді – трактується як одиниця компетентності. При цьому зазначимо, що компетентність завжди має актуальні прояви компетенції. Але й до сьогодні немає однозначної думки щодо цих понять, тому науковці зосередили свою увагу на вивченні видів, змісту та структури цих понять. Особливий інтерес становить підхід І. Зимньої щодо понять «компетенція» та «компетентність». І. Зимня розмежовує ці поняття і розглядає «компетентність» як актуальну особистісну якість, що базується на знаннях [4].

Структура компетентності як інтегративного явища, складається з трьох рівнів:

1. нижній базовий рівень включає інтелектуальні дії (аналіз, синтез, узагальнення, планування, прогнозування тощо), достатній рівень розвитку яких є передумовою формування компетентності;
2. до другого рівня входять особистісні якості людини (цілеспрямованість, відповідальність, самостійність, організованість, креативність тощо), які і визначають характер майбутніх компетентностей.
3. третій (верхній) рівень структури компетентності представлений її змістом, що має компонентний склад [4, с. 11].

На думку Є. Зеєра і Є. Симанюк, компетенції представляють собою узагальнені способи дій людини, які забезпечують ефективне виконання професійної діяльності. Завдяки їх сукупності людина може реалізувати компетентність на практиці.

С. Рубінштейн вважає компетентність важливим інтегративним поняттям теорії діяльності, що займається вивченням як в процесі діяльності здійснюється суб'єктивне відображення дійсності і який механізм психічної регуляції діяльності.

Компетентність у спілкуванні залежить від опанування трьох рівнів адекватності партнерів – комунікативної, інтерактивної і перцептивної. Отже, можна говорити про різні види компетентностей у спілкуванні.

У професійному спілкуванні виділяють такі види компетентностей: комунікативна, соціально-перцептивна (здатність сприймати іншу людину), діагностична (здатність до вивчення іншої людини), етична, емпатійна, міжкультурна, соціокультурна, конфліктна та ін.

Проаналізувавши різні погляди щодо поняття «компетентність», ми визначаємо його як здатність вирішувати певні завдання на високому рівні кваліфікації відповідно до умов діяльності, задовольняючи відповідні потреби.

На сьогодні у психології навколо проблеми дослідження комунікативної компетентності утворилося два підходи: теоретичний і практичний. Дослідники, які схилиються до теоретичного підходу розглядають поняття комунікативної компетентності як процес, умови і чинники, які визначають її зміни; розробляють теоретичні концепції та моделі комунікативної компетентності, її місце і значення у ефективному спілкуванні та взаємодії, визначають її структуру. Такі автори (Л. Петровська, О. Сидоренко, Л. Цветкова та ін.) розглядають комунікативну компетентність як окрему характеристику особистості; Ю. Жуков – як частину інших видів компетенцій, і одночасно як окрему характеристику особистості; Ю. Ємельянов – як індиві-

дуальну якість особистості.

Представники практичного підходу зосереджують свою увагу на процесі розвитку і вдосконалення комунікативної компетентності: розробляють методи розвитку комунікативних умінь (В. Захарова, Л. Петровська, О. Пецух, Н. Хрящева та ін.), впроваджують програми підвищення рівня комунікативної компетентності фахівців різного профілю (І. Бевзюк, І. Гаврилова, О. Ємелін, Р. Коз'яков, В. Черевко та ін.).

У психологічній літературі існує ряд визначень комунікативної компетентності. У загальному розумінні, комунікативна компетентність – узагальнена комунікативна властивість особистості, до складу якої входять розвинені комунікативні здібності та сформовані вміння й навички міжособистісного спілкування, знання про правила і основні його закономірності [9].

О. Бодальов найпершим застосував та визначив поняття «комунікативна компетентність» як здатність встановлювати і підтримувати контакти з іншими людьми при наявності внутрішніх ресурсів (знань і умінь) [3; с.24].

М. Хазанова розглядає комунікативну компетентність як володіння мовою і мовленням, вміння орієнтуватися в об'єкті спілкування та створювати прогностичну модель поведінки, особистісні характеристики (адекватна самооцінка, соціальна спрямованість) у суб'єкта спілкування. На думку Г. Андреевої комунікативна компетентність – здатність до орієнтації, а, на думку Г. Трофімової – зорієнтованість у різноманітних ситуаціях спілкування. Л. Столяренко зазначає, що комунікативна компетентність представляє собою здатність встановлювати і підтримувати необхідні контакти з людьми.

Л. Петровська вважає, що комунікативна компетентність – це система внутрішніх ресурсів необхідних для

створення комунікативної дії у певних ситуаціях міжособистісної взаємодії, здатність особистості адекватно змінювати психологічні позиції та засоби, які допомагають повноцінно самовиразитися у всіх сторонах спілкування [8, с. 91].

Досліджуючи проблеми комунікативної компетентності Ю. Ємельянов, визначає її як рівень сформованості міжособистісного досвіду, рівень навченості взаємодій з оточуючими, який потрібен індивіду. Автор зазначає, що комунікативна компетентність представляє собою певною мірою усвідомлений міжособистісний досвід індивіда, який формується і актуалізується в умовах безпосередньої людської взаємодії, а також «комунікативна компетентність» – обізнаність в ситуаціях спілкування, що базується на знаннях і чуттєвому досвіді та передбачає соціально-психологічну здатність до навчання (можливість вчитися спілкуванню) [6, с. 158]. Таким чином, з точки зору Ю. Ємельянова поняття комунікативної компетентності відображає рівень майстерності людини в міжособистісному спілкуванні і спирається, насамперед, на психологічні знання про себе і про інших, а також на обрану стратегію в спілкуванні та комплекс відповідних умінь [6].

З точки зору Н. Яковлевої, комунікативна компетентність – інтегративна особистісна якість, яка передбачає адаптивність суб'єкта в ситуаціях спілкування та вільне володіння засобами соціальної поведінки [10].

А. Добрович, розглядає комунікативну компетентність як постійну готовність до контактів.

На думку, В. Куніциної комунікативна компетентність – успішність спілкування [7].

За визначенням В. Жукова комунікативна компетентність – це психо-

логічна характеристика людини, як особистості, яка проявляється в його спілкуванні з людьми або здатність встановлювати і підтримувати необхідні контакти з людьми. До складу комунікативної компетентності включається сукупність знань, умінь і навичок, що забезпечують успішне протікання комунікативних процесів у людини [5]. Комунікативна компетентність «є цілісним структурним утворенням, що втілює в собі когнітивні і поведінкові елементи», тобто наявність необхідних засобів і вмінь їх ефективно використати та психологічно адаптуватися [1, с. 24].

Комунікативна компетентність є одним із провідних показників професійної підготовленості фахівців та професійної компетентності. Комунікативна компетентність також розглядається як система внутрішніх ресурсів, необхідних для побудови ефективної комунікації в певних ситуаціях міжособистісної взаємодії.

Поняття «комунікативна компетентність» характеризується наступними ознаками:

- здатністю установлювати й підтримувати міжособистісні контакти; системою внутрішніх засобів регуляції комунікативних дій; усвідомленим ціннісно-моральним досвідом;
- орієнтованістю у ситуаціях спілкування; індивідуальними якостями особистості; ситуативною адаптованістю до різноманітних ситуацій спілкування; внутрішньоособистісними психологічними чинниками;
- готовністю і здатністю здійснювати процес спілкування і володіння вербальними й невербальними засобами спілкування.

Комунікативна компетентність характеризується наявністю таких умінь: надання адекватної інформації парт-

неру по спілкуванню; уміння донести до людини інформацію на доступній мові; дотримання в процесі комунікації загальноприйнятих в суспільстві цінностей, принципів, ідеалів; бути уважним і не принижувати гідність партнера по спілкуванню, не зачіпати особистісні якості співрозмовника; не проявляти агресії і нетерпимості; не нав'язувати свою точку зору.

Таким чином, спираючись на отримані нами результати, можна зробити висновок, що комунікативна компетентність визначається як найважливіша індивідуальна якість, необхідна людині практично в усіх життєвих

ситуаціях для успішного спілкуватися з людьми різного віку, як система внутрішніх засобів регуляції комунікативних дій, а також представляє собою готовність до спілкування, бездоганне володіння вербальними і невербальними засобами спілкування, навичками соціальної перцепції та міжособистісної взаємодії, додержуючись правил комунікативної поведінки.

Перспективи подальших розвідок ми зосередимо на теоретичному обґрунтуванні змісту, структурних компонентів та критеріїв ефективності комунікативної компетентності майбутніх логопедів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Бевзюк І. М. Професійна комунікативна компетентність майбутнього прокурора : навчальний посібник / І. М. Бевзюк, Л. М. Ширяєва. – К. : Алерта, 2014. – 224 с.
2. Богуш А. М. Теоретичні й методологічні засади формування мовленнєвої компетенції дошкільника / А. М. Богуш // Педагогіка і психологія. – 2000. – № 1. – С. 5-10.
3. Бодалев А. А. Личность и общение / А. А. Бодалев. – М. : Педагогика, 1983. – 272 с.
4. Зимняя И. А. Ключевые компетентности как результативно-целевая основа компетентностного подхода в образовании. Авторская версия. – М. : Исследовательский центр проблем качества подготовки специалистов, 2004. – 27 с.
5. Жуков Ю. М. Диагностика и развитие компетентности в общении / Ю. М. Жуков, Л. А. Петровская, П. В. Растянников. – М. : Академия, 1991. – 96 с.
6. Емельянов Ю. Н. Активное социально-психологическое обучение / Ю. Н. Емельянов. – Л. : Изд-во ЛГУ, 1985. – 168 с.
7. Куницына В. Н. Межличностное общение / В. Н. Куницына, В. Н. Казаринова, В. М. Погорыша. – СПб. : Питер, 2002. – 544 с.
8. Петровская Л. А. Общение – компетентность – тренинг: избр. психол. труды / Л. А. Петровская. – М.: Смысл, 2007. – 686 с.
9. Словарь / Под. ред. М. Ю. Кондратьева // Психологический лексикон. Энциклопедический словарь в шести томах / Ред.-сост. Л. А. Карпенко. Под общ. ред. А. В. Петровского. – М. : ПЕР СЭ, 2006. – 176 с.
10. Яковлева Н. В. Психолого-педагогічні умови подолання комунікативних бар'єрів у процесі вивчення іноземної мови : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. психол. наук : спец. 19.00.07 «Педагогічна та вікова психологія» / Н. В. Яковлева. – К., 2003. – 20 с.